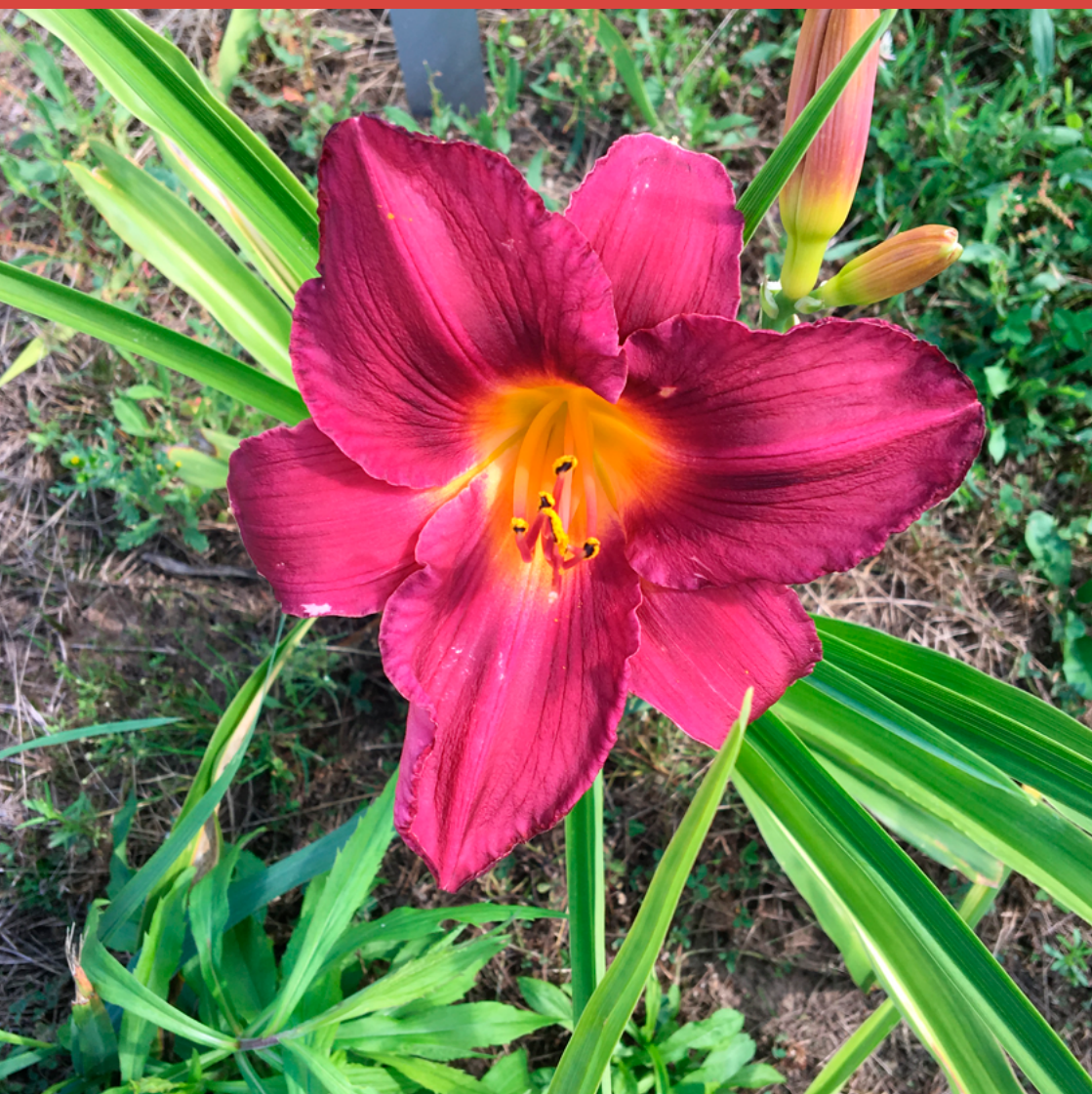

KULTŪRINIŲ AUGALŲ
PAVELDO DOKUMENTAVIMO
ATMINTINĖ

Kultūrinių augalų paveldo dokumentavimo atmintinė

Kuo mums įdomūs ir vertingi seni kultūrinę svarbą turinčių sodo ir daržo augalų varietetai? Kodėl kultūrinių augalų paveldu būtina domėtis, rinkti (saugoti) ir perduoti ateities kartoms? Senos veislės, ilgą laiką auginamos vienoje vietovėje arba palaikomos šeimoje, prisitaiko prie vietos gamtinių sąlygų ir dirvožemio, „užmezga ryšį“ su daržininko (sodininko) auginimo principais, žiniomis, patirtimi, atsiminimais ir istorijomis. Tokie augalai susisieja su vietos tradicijomis, turi būdingą panaudojimą tradicinėje virtuvėje ar kitokį, ūkinį panaudojimo būdą (pvz., pluoštui). Kultūrinių augalų paveldo bei su juo susijusios informacijos rinkimas, saugojimas bei surinktų žinių sklaida visuomenėje padėtų išsaugoti mūsų krašto kultūrinių augalų paveldą.

Norėdami išsaugoti senas augalų variacijas, pirmiausiai turite jas pažinti ir sukaupti kuo daugiau žinių apie paveldo augalus. Galite pradėti nuo artimųjų – giminaičių, draugų, kaimynų ar pažįstamų ir pasiteirauti apie jų soduose ir daržuose auginamus augalus, ar metai iš metų yra palaikomos daržovių, gėlių ar prieskonių paveldo veislės, auginant jų sėklas.

Šioje atmintinėje pateikiami augalų paveldo rinkėjų užfiksuotų įdomesnių (ar retesnių) augalų ir jas auginančių žmonių pasakojimų pavyzdžiai, bei patarimai, kaip tinkamai atlikti apklausą dokumentuojant augalų paveldą.

Nuotraukos autorė: Vaida Tulabaitė

Pasirengimas ekspedicijai (apklausai)

- Būtiniausi daiktai: rašiklis, sąsiuvinis užrašams, popieriniai maišeliai ar vokai sėkloms, garso ir vaizdo įrašymo priemonės, fotoaparatas (su pilnai įkrauta baterija), atsarginės baterijos
- Papildomi daiktai: neperšlampami batai, matavimo juosta, kelioninis kastuvėlis (nepamirškite, kad, norėdami kažką iškasti, turite gauti sodo savininko leidimą), plastikiniai maišai.
- Išankstinis pasirengimas: susipažinti su vietos istorija, geografija, etnografija bei tarme. Ekspedicijos darbą palengvina vadinamoji žvalgybinė ekspedicija – tai geriausias ir tinkamiausias būdas numatyti būsimų ekspedicijų vyksmą ir galimybes bei iš anksto pasirinkti šokių tokių žinių. Prisiminti užrašymo metodiką ir bendravimo su pateikėjais ypatybes.
- Po ekspedicijų gera praktika surastais augalais ir tuo, ką sužinojote, dalintis su kitais besidominčiais žmonėmis ir tyrimų institutais. Kuo daugiau žmonių ir institucijų žinos apie paveldo augalus ir juos augins, tuo jų išsaugojimas bus labiau užtikrintas!

Danija: „Lolando razinos“ (pilkieji žirniai)

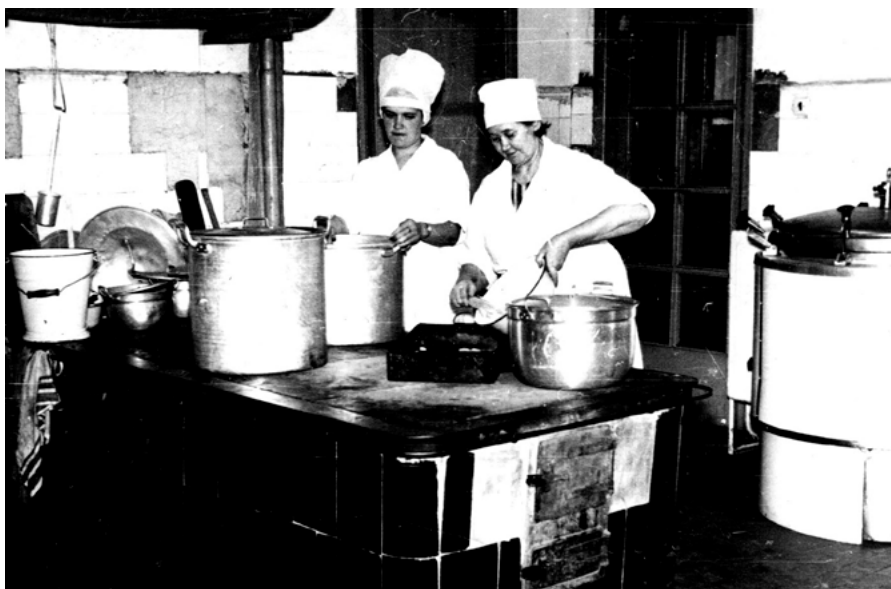
Pilkieji žirniai priskiriami įprastiems žirniams. Danijoje jie sukultūrinti ir auginami nuo Bronzos amžiaus (1800 m. pr. Kr.). „Lolando razinas“ daugiausiai auginavo pietinėje Danijos dalyje derlingose žemėse apie Lolandą ir Falsterj. Rašytiniuose šaltiniuose jie minimi nuo šeštojo XVII a. dešimtmečio, žinomi dėl savo itin malonaus skonio. Juos džiovindavo ir laikydavo kaip baltymingą kasdienio vartojimo maisto produktą žiemai iki išpopuliarėjant bulvėms. Pilkųjų žirnių kultivavimas sumažėjo nuo XX a. pradžios, tačiau smulkieji ūkininkai ir toliau juos auginavo savo reikmėms. Poulas Hoffas Olsenas iš Vester Ulslevo (Lolando regionas) domėjosi praeities kulinarijos kultūra ir viename mažame Lolando ūkyje gavo saują sėklų. Po kelerių metų šie žirniai pateko pas Tiną Hansen, biodinaminio ūkio savininkę. Tina perdavė šias sėklas Danijos sėklų saugotojų bendruomenei (Danish Seed Savers), kurie dabar rūpinasi šių žirnių išsaugojimu. Be to, šios sėklos laikomos Šiaurės šalių genetinių išteklių centre (Nordic Gene Resource Center). „Lolando razinos“ žydi raudonai violetiniais žiedais, užauga nuo 80 iki 150 cm aukščio. Patys žirniai – susiraukšlėję ir rudi, primena razinas. Paskutiniu metu šie žirniai populiarėja kaip vietinės kilmės ankštinė kultūra, naudojama tradiciniuose baltyminiuose maisto produktuose ir netgi tokiuose kaip humusas.

Nuotraukos autorius: Svend Erik Sørensen.

Estija: pupelēs „Nõmmetädi“

Pradinės mokyklos Kadrinoje virėja Magda Nõmm (nuotraukoje, dešinėje pusėje) naudodavo savo mėgstamas pupeles. Netoli mokyklos ji turėjo daržą, kuriame kartu su kitomis daržovėmis augino ir pupeles. Toje pačioje mokykloje 8-ojo dešimtmečio pradžioje dirbo jaunas mokytojas Anto Varda. Kartą Magda Nõmm padavė šių pupelių Anto žmonai Tiiu, sakydama: „Imk, jos labai geros“. 2017 m. užrašant duomenis apie jo daržą, Anto Varda teigė, kad su žmona Tiiu jie jau apie 50 metų augina šias pupeles savo reikmėms nuo tada, kai jų gavo iš tetos Magdos Nõmm. Pupelės „Nõmmetädi“ daugiausiai vartojamos kaip šparaginės pupelės. Jų ankštys žalios, sėklos melsvos ir baltos, primena saldinius, pupelės krūmas labai sparčiai šakojasi. Šios pupelės pasižymi itin geromis savybėmis: visą augimo ciklą jose nesusidaro plaušai, pupelės labai skanios, jas lengva paruošti. Ankštis galima paruošti vėlesniam naudojimui. Jos ant nedidelės ugnies apverdamos nesūdytame vandenyje, užšaldomos. Išėjus iš šaldiklio, dar paverdamos. Po to jas galima kepti keptuvėje su sviestu ir valgyti. Nuotraukos autorius: Neeruti Selts.

Nuotraukos autorius: Neeruti Selts.

Latvija: Annos juodųjų serbentų krūmas

Augalų paveldo ekspedicijoje Latgalėje (2019 m.) susipažinome su Anna Glužina (90 metų amžiaus moterimi), kuri mums parodė juodųjų serbentų krūmą ir pasakojo neįtikėtiną istoriją apie senus laikus. Juodasis serbentas Annos sode auga jau daugiau nei 80 metų. Krūmas paveldėtas iš moters vyro tėvų, kurie ir pasodino krūmą. Deja, bet veislės pavadinimo šeimnininkė nežinojo, bet teigė jog uogomis mėgavosi kelios kartos – tiek vaikai, tiek suaugę, juodųjų serbentų uogas smaguriaudavo tiesiai nuo krūmo. Uogos – itin stambios ir saldžios, o pats krūmas plačiai išsikerėja. Uogos sunoksta praktiškai visos vienu metu ir užauga iki beveik vieno centimetro skersmens ir yra itin aromatingos. Serbento lapai gali būti naudojami arbatai švieži arba fermentuoti, o užplikyti arbatoje savo aromatu ir skoniu pamalonins kiekvieną.

Nuotraukos autorė: Sandra Stabinge

Apie Vilnijos didžiagalvę ropę

2016 metais sėklų augintoja Rasa Halės turguje pastebėjo rankinio kamuolio dydžio šakniavaisį ir priėjo pasiteirauti: „Kiek kainuoja šis griežtis?“. Prekeiviai atsakė: „tai ne griežtis, o ropė“. Paaiškėjo, jog šios ropės sėklas prekeiviai gavo iš kaimynų, kurie ją augina Vilniaus rajone, šeimoje, jau labai ilgai, tikėtina, kad net nuo tarpukario laikų. Ropė pasižymi išskirtiniu dydžiu. Užauga net iki 1kg svorio, 700 gr. šakniavaisiai yra ne išimtis, o taisyklė. Jos forma varijuoja. Gali būti tipiškos suplotos „ropinės“ formos, bet pasitaiko ir apvalesnės ar kiek pailgesnės šaknies. Skūrelė gelsvai oranžinės spalvos, pereinančios į žalsvą viršžeminėje šaknies dalyje. Užauga per 70-80 dienų, nesumedėja, minkštine nesusiformuoja plaušų. Minkštumas geltonos, moliūginės spalvos, traškus, termiškai apdorojus – kreminės konsistencijos, gerų skoninių savybių. Gerai išsilaiko iki pavasario, o 2019-2020 metų žiemą žiemojo ir lauke. Augalas savo viršžeminės dalies išvaizda neišsiskiria iš kitų ropių. Auginimo sąlygos: kaip ir kitoms ropėms tinkama priemėlio, pelenais tręšta dirva, nors ši ropė nėra labai reikli dirvai. Kaip ir visos ropės mėgsta vėsesnį ir drėgnesnį orą, tad geriausiai užauga sėjama rudeniniam derliui-liepos mėn.

Nuotraukos autorė: Rasa Buslavičienė

Kaip tinkamai surinkti ir susisteminti žinias apie augalų paveldą?

Susitikimas su pateikėjais (sodo ar daržo šeimininkais)“

1. Jei įmanoma, su augintoju sutarkite apsilankymo laiką iš anksto. Žinoma, galima atvykti į sodą (daržą) ir be išankstinio susitarimo, bet sutarę iš anksto būsite tikri, kad pavyks sutikti savininką ir jį apklausti.
2. Skirkite pakankamai laiko apsilankymui. Skubėti nepatartina.
3. Pristatykite, paaiškinkite, kodėl atvykote ir kodėl domitės, kas auginama šioje sodyboje.
4. Patariama pradėti pokalbį apie augalą, kurį pastebėjote sode (darže).
5. Leiskite savininkui suprasti, kad norite ką nors sužinoti. Elkitės nuoširdžiai ir reikškite susidomėjimą.
6. Paprašykite leidimo fotografuoti, filmuoti ar diktofonu įrašinėti pateikiamą informaciją. (Atkreipkite dėmesį, kad ne visiems žmonėms patinka, kai juos įrašinėja, todėl mandagu paklausti prieš pradėdant).
7. Stenkitės neklausinėti „Ar tai...?“ kadangi tikėtina, jog į tokius klausimus sulauksite tik „taip“ ar „ne“ atsakymo. Jūsų tikslas surinkti kuo daugiau informacijos.
8. Klausinėjant stenkitės nevertoti mokslinių terminų.

Nuotraukos autorė: Vaida Tulabaitė

9. Paklauskite, ar aplink yra kitų sodybų, kuriose galėtumėte apsilankyti. Galbūt savininkas supažindins su kaimynais, taip pat augintojais.
10. Išvykdami nuoširdžiai padėkokite ir paskatinkite augintoją tęsti tai, ką daro – puoselėti savo išsaugotus paveldo augalus, auginti jų sėklas.
11. Pasiteiraukite, ar būtų galimybė atvykti dar kartą, jei reikėtų, pavyzdžiui, kitu metų laiku. Nepatartina pernelyg ilgai užimti žmones vieno apsilankymo metu. Jie gali turėti kitų veiklų, o vyresnio amžiaus sodininkai (daržininkai) gali pavargti nuo pokalbių.
12. Užsirašykite šeiminių metriką: vardą, pavardę (ištekėjusios moters – ir mergautinę), amžių, kilimo ir gyvenamąją vietą (kaimas, apylinkė (valsčius ar seniūnija), rajonas), profesiją (išsilavinimą). Jei pateikėjas atsikėlė iš kitur, nurodyti iš kur ir kada – tai yra labai svarbu augalų paplitimui nustatyti. Kokios save laiko tautybės ar kokiai etnografinėi grupei save priskiria? Užfiksuokite ir kontaktinius duomenis, taip pat dieną, kada lankėtės.
13. Jeigu surinktus duomenis planuojama perduoti tyrimų institutams, būtina pateikti susijusią metriką: rinkėjo (užrašytojo) vardą, pavardę bei išsilavinimą, užrašymo datą, vietą.

Nuotraukos autorė: Vaida Tulabaitė

Žinios apie augalą (Ką turėtumėte sužinoti apie augalą?):

1. Kaip vadinate šį augalą? (Užrašyti tiksliai, kaip pasakė pateikėjas išlaikant tarmę).
2. Iš kurios vietos ir iš ko jį gavote? Ar jis buvo vadinamas taip pat? Ar kas nors dar šeimoje augina šį augalą? kam dar esate jį perdavę?
3. Kiek metų augalas auginamas?
4. Augalo apibūdinimas. Kaip veisiate, auginate ir prižiūrite šį augalą?
5. Kaip ir kokioms reikmėms augalą naudojate? Kaip jį naudodavo seniau?
6. Kuo šis augalas jums patinka? (Spalva, skonis, kvapas, derlingumas ir pan.).
7. Kaip renkamos ir laikomos sėklos?
8. Su kuo dar esate šiuo augalu dalinęsi?
9. Papasakokite su šiuo augalu susijusių prisiminimų ar pasakojimų.

Žinios apie sodą (daržą):

1. Kada įkurtas?
2. Kam sodas (daržas) priklausė prieš dabartinį šeiminių? Kada pasikeitė savininkas?
3. Kokie augalai auginami sode (darže) šiuo metu: vaismedžiai, uogos, dekoratyviniai augalai, daržovės, žolelės?
4. Kokie augalai augo sode (darže) seniau?
5. Iš kurių augalų buvo surenkamos sėklos?
6. Jei augalas nebedauginamas ir sėklos nebesurenkamos, kada ir kodėl nustojote jas rinkti?
7. Paklauskite, ar šeiminių turi senų sodo (daržo) planų ir/arba nuotraukų. Paprašykite, ar galite nusifotografuoti arba persibraižyti.

Po ekspedicijos

Grįžę po ekspedicijos, dar tą patį vakarą atidžiai peržiūrėkite ekspedicijos užrašus ir patikrinkite ar tikrai turite visą reikalingą informaciją apie augalus, ar nieko nepraleidote? Ar pasižymėjote visas vietas, kuriose buvote ir, ar užsirašėte augintojų kontaktinę informaciją? Jeigu surinkote sėklų, ar tinkamai jas dokumentavote ir paženklinote? Jeigu darėte augalų ar sėklų nuotraukų – atidžiai jas dokumentuokite, užfiksuodami nuotraukos numerį ir aprašydami, kas joje vaizduojama. Dokumentuokite ir garso/ vaizdo įrašą pažymėdami, kur ir kada jis darytas. Galbūt dar išgirdote įdomių pasakojimų, istorijų, augalų panaudojimo būdų, paveldo receptų ir jų neužsirašėte?

Nuotraukos autorė: Vaida Tulabaitė

**GROWING
SEED SAVERS**

Nordplus

